

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.08.078>

УДК 338.43.02(477)

JEL: O13, Q18

О.Л. ПОПОВА, д-р екон. наук, проф., головний науковий співробітник відділу форм і методів господарювання в агропромисловому комплексі ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна
e-mail: olgpomail@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2642-9393>

Л.Л. ПАНКРАТОВА, канд. екон. наук, доц., викладачка
Національний університет біоресурсів і природокористування України
вул. Героїв Оборони, 15, 03041, Київ, Україна
e-mail: pankratova2105@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1403-9454>

ЗЕЛЕНА АРХІТЕКТУРА САП ЄС: ОРІЄНТИРИ ДЛЯ РОЗБУДОВИ ПРИ ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ

Розкрито такі новації зеленої архітектури Спільної аграрної політики (САП) ЄС у 2023—2027 рр., як посилена обумовленість підтримки сільгоспвиробників за дотримання ними базових екологічних і кліматичних стандартів господарювання, участь у екосхемах, децентралізація стратегічного планування з розробленням країнами — членами ЄС національних планів САП. Узагальнено інструменти їх реалізації. Обґрунтовано пропозиції щодо розбудови зеленої архітектури національної аграрної політики і практики при повоєнному відновленні.

Ключові слова: зелена архітектура; Компонент САП ЄС; екологічні й кліматичні стандарти; посилена обумовленість; екосхеми; національні стратегічні плани САП.

Подолання неблагополучних наслідків для українських аграріїв, агрови-робничих ресурсів і довкілля через воєнну агресію проти України потре-буватиме першочергової уваги. Разом з тим актуалізується важливість

Ц и т у в а н н я: Попова О.Л., Панкратова Л.Л. Зелена архітектура САП ЄС: орієн-тири для розбудови при повоєнному відновленні України. *Економіка України*. 2023. № 8. С. 78—96. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.08.078>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

зеленого курсу відновлення агропродовольчого комплексу, в тому числі з урахуванням екологічних стандартів відповідно до Європейського зеленого курсу (ЄЗК) і Спільної аграрної політики (САП) ЄС. Фахівці радять Україні запроваджувати засади ЄЗК якнайшвидше, щоб європейські фермери та інвестори, які інвестуватимуть в країну після війни, знайшли ті самі рамкові умови ведення господарства, що й у ЄС, оскільки вони не погодяться, щоб тут стандарти були знижені через складну ситуацію¹. Нині в Україні недостатньо готовності й потенціалу для реалізації Спільної аграрної політики ЄС, тож потрібно через детальне вивчення її засад покращити рівень компетентності, готовності до дій вітчизняних сільгоспвиробників і загалом інституційне забезпечення зеленого курсу.

Вітчизняні сільгоспвиробники можуть виявитися не готовими до застосування європейських стандартів екології при виробництві агропродовольства, у тому числі через необізнаність і недостатню поінформованість. Дотримання екологічних стандартів призводить до збільшення собівартості виробництва, отже, актуалізується надання фінансової підтримки аграріям. Громадяни країн — членів ЄС згодні платити більше сільгоспвиробникам, у тому числі за суспільні послуги, які зазвичай не оплачуються ринком (догляд за сільською місцевістю, збереження агроландшафтів, захист біорізноманіття, пом'якшення наслідків зміни клімату, належне утримання худоби тощо). Витрати на підтримку фермерів у рамках САП становлять близько 33 центів / день на одного громадянина ЄС². У перерахунку це 13 грн, однак за нинішнього зниження платоспроможності українців їх можливість сплачувати таку підтримку сільгоспвиробникам обмежено. З огляду на це, зелений курс має стати мотивом і запорукою фінансової допомоги країнами Європи і світу для повоєнного відновлення агросектору України з метою його сталого розвитку і забезпечення належної якості українського агропродовольства для цивілізаційних потреб.

Можна очікувати наростання екологічного протекціонізму, екологічні стандарти дедалі більше ставатимуть бар'єром для виходу вітчизняного агропродовольства на європейський і світовий ринки. Наразі влада Словаччини заборонила реалізацію українського зерна і борошна через, як заявлено, виявлені в них залишки забороненого в ЄС пестициду і не рекомендує імпортувати українське зерно. Інші європейські країни не підтримали висунуту причину обмеження імпорту з України, але необхідність підвищувати агроекологічну репутацію країни, імплементуючи еколого-кліматичні стандарти ЄС, розбудовувати аналогічну зелену архітектуру (Green architecture) національної аграрної політики і практики є

¹ Хороша історія, яку Україна могла б розповісти Європі. Завдання для аграрної спільноти на шляху до ЄС. *AgroPortal*. 2023. 17 бер. URL: <https://agroportal.ua/publishing/lichnyi-vzglyad/zavdannya-dlya-agrarnoji-spilnoti-na-shlyahu-do-yes> (дата звернення: 18.03.2023).

² Politique agricole commune. *Consell europeen*. URL: <https://www.consilium.europa.eu/fr/policies/cap-introduction/> (дата звернення: 23.05.2023).

очевидною. Таким чином, детальне дослідження еволюції, елементів і сучасних трендів зеленої архітектури САП ЄС, безумовно, на часі.

Отже, **мета статті** — обґрунтувати пропозиції щодо розбудови зеленої архітектури національної аграрної політики і практики при повоєнному відновленні, урахувавши європейські орієнтири сучасної зеленої перебудови в рамках Європейського зеленого курсу (The European Green Deal) і засади Спільної аграрної політики (Common Agricultural Policy) ЄС, з метою раціонального узгодження продуктивізму і екологізації галузі згідно з принципом «відбудувати краще, ніж було» (build back better).

Ми трактуємо зелену архітектуру ширше, ніж у будівництві (тип проектування будівель і просторів, який ураховує вплив на довкілля, прагнучи його мінімізувати). Концепція зеленої архітектури («стала архітектура») стає теорією, наукою і стилем побудови управління і механізмів відповідно до екологічно безпечних принципів. Зелена архітектура аграрної політики і управління — це комплекс агроекологічних і кліматичних політик, інструментів (адміністрування й стимулювання), відповідальних інституцій за формулювання, реалізацію, координацію і здійснення контролю за впровадженням цих політик у сільськогосподарську практику. Метою зеленої архітектури нової САП ЄС є забезпечення сталого аграрного і сільського розвитку в державах — членах ЄС, реалізація цільових настанов ЄЗК на декарбонізацію і досягнення кліматичної нейтральності, формування сталого агропродовольчої системи тощо.

Дослідження архітектури набуває поширення в різних сферах суспільного життя. Так, у «архітектурі соціальної якості» дослідники виокремлюють, поряд із суто соціальними чинниками, такий екологічний чинник, як екорівновага [1, с. 11]. Частіше вивчаються окремі елементи (агроекологія, платежі за екосистемні блага тощо) зеленої архітектури аграрного сектору зокрема і природокористування в цілому, пропонуються заходи з їх упровадження в українську інституціонально-регуляторну базу в повоєнному періоді й інструменти регулювання і компенсації [2; 3]. Фахівці стверджують: оскільки для досягнення визначених ЄЗК екологічних і кліматичних цілей потрібна повна перебудова агропродовольчих систем, а Єврокомісія не проаналізувала потенційні негативні економічні наслідки зеленого курсу, то потрібно сформувати адекватну політику, яка зробить цю трансформацію прийнятною і керованою. Для цього слід розвивати міждисциплінарний діалог щодо засад та інструментів аграрної політики, а також її обмежень і критики [4]. Після набуття Україною статусу кандидата в члени ЄС посилюється вагомість зближення аграрної політики і гармонізації із законодавством ЄС, наголошується на розробленні «дорожньої карти» імплементації засад САП ЄС з встановленням індикаторів досягнення визначених завдань [5]. Ми вже досліджували хід реформ САП ЄС у 2014—2020 рр. [6] і робили прогноз на 2021—2027 рр. [7], зараз же комплексно і детально репрезентуємо концепт, складові, інструменти зеленої архітектури сучасної аграрної політики ЄС, які слід виважено врахувати при її імплементації в Україні.

МІЖНАРОДНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Зважаючи на мультиплікативний ефект — один зайнятий у аграрному секторі формує майже чотири робочих місця в залежних секторах харчової промисловості, роздрібної торгівлі й громадського харчування, — його важливість є безсумнівною. Виявлені вразливості продовольчих ланцюгів постачання в період пандемії COVID-19 і нині, під час воєнної агресії проти України, актуалізують великі перетворення агропродовольчих систем, у тому числі способів виробництва і споживання продовольства. Їх мета — підвищити стійкість до криз, а саме — зменшити вплив на довкілля, зокрема клімат, шляхом переходу на модель сталого розвитку; забезпечити доступність агропродовольчих продуктів, у тому числі для майбутніх поколінь.

Україна, будучи учасником глобалізаційних процесів і претендуючи на інтеграцію в ЄС, повинна імплементувати в політику і практику повоєнного відновлення визнані цивілізаційні орієнтири розвитку. Це не лише дотримання зовнішніх зобов'язань, але й відповідність нагальним внутрішнім потребам. Зелений фокус розвитку України принципово важливий для виконання Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року ООН з визначеними Цілями сталого розвитку (ЦСР), зокрема Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, зобов'язань у рамках Паризької кліматичної угоди ООН, Європейського зеленого курсу тощо. Міжнародні документи орієнтують просувати сталість (економіко-соціально-екологічну згармонізованість) розвитку, інтегрувати ЦСР і еколого-кліматичні засади в усі сфери економічної діяльності. Очевидними є кроссекторальність, наскрізність принципів сталого розвитку і зеленого курсу. Дослідники доводять, що досягнення Цілей сталого розвитку, пов'язаних з довкіллям і кліматом, лежить у основі соціальних і економічних цілей, оскільки суспільства й економіки залежать від здорової біосфери, а сталий розвиток може відбуватися лише в безпечному просторі стабільної та стійкої планети.

Безбар'єрний вихід на масштабний ринок ЄС (447 млн споживачів у 27 країнах) можливий у разі дотримання єдиних стандартів і високої якості агропродовольства. Претендуючи на членство в ЄС, Україна повинна довести спроможність взяти на себе зобов'язання члена, тобто здійснити повне зведення норм європейського права. Ідеться про імплементування понад 200 основних актів у цій сфері як наскрізного, так і секторального законодавства.

Питання довкілля і зміни клімату охоплені розділами 6 (довкілля) і 13 (торгівля і сталий розвиток) Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Ведеться діалог стосовно Європейського зеленого курсу і Українського зеленого переходу, що доповнює Угоду про асоціацію. Для формування національної аграрної політики важливими є завдання стратегії «Від

ферми до виделки» (A Farm to Fork Strategy) від 2020 р. як центральної складової ЄЗК, уроки зеленого реформування САП ЄС на 2023—2027 рр.

Стратегія «Від ферми до виделки» спрямовує трансформацію продовольчої системи до сталої моделі, основними цілями якої є скорочення на 50 % використання хімічних пестицидів і антимікробних препаратів, на 20 % добрив до 2030 р.; збільшення до 25 % частки земель під органічним землеробством; продукування сталого агропродовольства. Стратегією ЄС щодо збереження біорізноманіття до 2030 р. в рамках ЄЗК декларуються скорочення в ЄС площі орних земель щонайменше на 10 % з метою формування екологічних зон, збереження біорізноманіття і природних елементів агроландшафту. САП ЄС, постійно розвиваючись протягом 60 років, досить добре адаптується до нових викликів, що постають перед агропродовольчою системою. Головною метою САП у 2023—2027 рр. є модернізація сільського господарства шляхом застосування більш сталих і кліматоорієнтованих методів господарювання.

Сільському господарству відводиться вагома роль у реалізації базової цілі ЄЗК — декарбонізації (скорочення викидів парникових газів (ПГ)) і досягнення кліматичної нейтральності (поглинання стільки ПГ, скільки викидається в атмосферу) шляхом ведення вуглецевого / карбонового сільського господарства. У ЄС у квітні 2022 р. прийнято висновки щодо низьковуглецевого сільського господарства, а в оприлюдненому проекті Регламенту про створення системи сертифікації видалення вуглецю в ЄС (у листопаді 2022 р.) визначено вимоги до сертифікації, що сприятиме забезпеченню економічного стимулювання відповідних практик, у тому числі й у сільському господарстві.

НОВА ЗЕЛЕНА АРХІТЕКТУРА САП ЄС У ПРОГРАМНОМУ ПЕРІОДІ 2023—2027 рр.

Реформована САП з 2023 р. має на меті посилити внесок сільського господарства в екологічні та кліматичні цілі ЄС і забезпечити більшу гнучкість для держав-членів у адаптації заходів до місцевих умов, різних рівнів екологічних амбіцій (політика «різних швидкостей»). На рівні ЄС задано набір цілей САП, інструментів для досягнення цілей і показників результативності заходів, щоб демонструвати прогрес у цьому напрямі. Основними аспектами оновленої САП (її положення внормовано в трьох документах³) є:

- нова зелена архітектура;
- більш цільові прямі платежі й заходи, які підлягають стратегічному плануванню;

³ Regulation (EU) № 2021/2115. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32021R2115&from=EN>; Regulation (EU) № 2021/2116. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32021R2116>; Регламент (ЄС) 2021/2117. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_029-21#Text

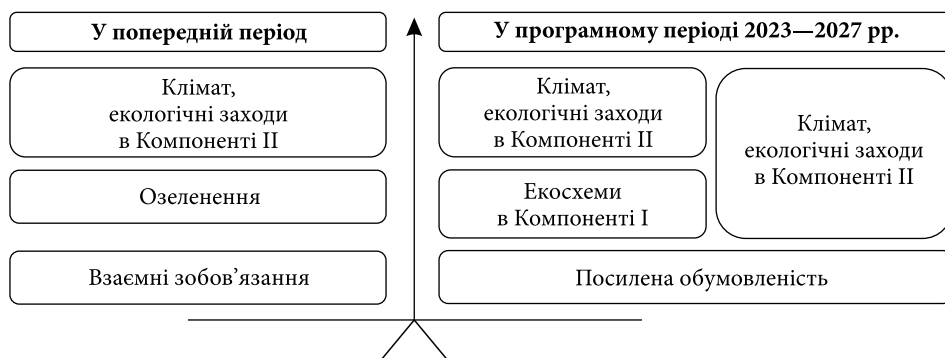

Рис. 1. Елементи зеленої архітектури САП ЄС
Джерело: складено авторками за [7].

- результативність підтримки — держави-члени повинні щороку звітувати про досягнення.

У попередньому періоді модель САП базувалася на Cross-compliance (взаємних зобов'язаннях або перехресній згоді; обумовленості прямих і деяких інших платежів фермерам відповідно до дотримання ними встановлених екологічних вимог), Greening (зелених прямих платежах) і Agri-environment schemes (агроекологічних схемах), а також кліматичних заходах. Нова зелена архітектура САП ЄС у 2023—2027 рр. базується на таких принципах:

- посилена обумовленість (enhanced conditionality) як обов'язкова для фермерів — підтримка доходу фермерів залежить від дотримання ними більш високого базового стандарту екологічних і кліматичних практик (поєднання вимог Cross-compliance і дещо спрощеного Greening);

- екосхеми — винагородження фермерів за виконання екологічних і кліматичних дій понад мінімальні вимоги (включені в Компонент I, який раніше позиціонувався як суто ринкова підтримка фермерів). Екосхеми визначаються країнами ЄС у своїх національних стратегічних планах для стимулювання добровільної участі фермерів, які застосовуватимуть сільськогосподарські методи, сприятливі для клімату й довкілля;

- національні стратегічні плани (НСП) САП ЄС (CAP Strategic plans) — розробляються країнами-членами з метою підвищення гнучкості й відповідності національним особливостям ведення сільського господарства. У попередній період плани подавалися країнами лише для політики розвитку сільських територій за Компонентом II, а тепер для всієї САП (рис. 1).

Держави-члени визначили вимоги посиленої обумовленості у своїх НСП САП і мали продемонструвати відсутність відступу в екологічних і кліматичних цілях. Згідно з цією обумовленістю, фермери, які претендують на отримання прямих платежів, повинні відповідати встановленим вимогам щодо ведення господарства, з урахуванням настанов законодавства ЄС, і стандартам доброго стану сільського господарства і довкілля

Таблиця 1. Основні характеристики елементів зеленої архітектури САП ЄС у програмному періоді 2023—2027 рр.

Посилена обумовленість (обов'язкова для сільгоспвиробників)	Екосхеми в Компоненті І (добровільні)	Кліматичні й агроекологічні схеми в Компоненті ІІ (добровільні)
<p>Включає Cross-compliance (взаємні зобов'язання) — прями платежі надаються фермерам за умови дотримання ними визначених екологічних вимог при веденні сільського господарства:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) ведення господарства (statutory management requirement) з додержанням вимог щодо довкілля, клімату, громадського здоров'я і рослин, благополуччя тварин, які зумовлені законодавством ЄС; 2) підтримання доброго стану сільського господарства і довкілля (GAEC) щодо упередження зміни клімату за рахунок зменшення вуглецевих викидів, адаптації до змін клімату, захисту водних ресурсів, ґрунтів, біорізноманіття і природних ландшафтів. Встановлюються правовими актами держав-членів і включають спрощену схему Greening — платежі за рачіональне використання природних ресурсів, диверсифікацію сільгоспкультур, екологічні зони 	<p>Платежі фермерам за турботу про довкілля і клімат у рамках прямих платежів. Держави визначають екосхеми, вимоги повинні виходити за межі посиленої обумовленості. Фермери добровільно визначаються щодо своєї участі в екосхемах. Останні мають спільні риси з кліматичними і агроекологічними схемами в рамках Компонента І, проте є відмінності. Екосхеми стимулюють застосування екологічно і кліматично безпечних практик ведення сільського господарства, такі як агроекологія, агролісівництво, вуглецеве землеробство тощо</p>	<p>Платежі фермерам за виробництво екологічних суспільних благ при веденні господарства. Запроваджені з 1992 р., нині вони налічують понад 200 схем щодо екологічнобезпечних методів і дій фермерів з метою захисту довкілля і підтримання в сприятливому стані сільської місцевості, такі як екстенсивне виробництво, лісонасадження, збереження польових меж, пасовищ, утримання польових меж, пасовища у вразливих зонах тощо</p>

Джерело: складено авторками.

ля (good agricultural and environmental condition — GAEC), що встановлені національним законодавством (табл. 1). Отже, 86—97 % національної сільськогосподарської площі мають оброблятися відповідно до GAEC. Сівозміна передбачається на 85 % орних земель, і це допоможе порушити цикли шкідників і хвороб, а відтак скоротити використання пестицидів. Умова в рамках GAEC для кожного активного фермера — відводити 4 % земельної площі для природи (екозони). Очікується, що додаткові екологічні й кліматичні переваги будуть досягнуті за допомогою екосхем у Компоненті I і агроекологічних та кліматичних схем у Компоненті II, які країни-члени визначили виходячи із своїх конкретних проблем.

Новація САП у 2023—2027 рр. полягає в тому, що запровадження національного стратегічного планування для всієї САП (Компонентів I і II) є децентралізацією повноважень і відповідальності на користь країн — членів ЄС. Таку зміну обґрунтовують важливістю пристосування до великого різноманіття умов ведення сільського господарства в країнах. Кожна країна — член ЄС, орієнтуючись на окреслені спільні цілі САП ЄС, обирала заходи, які вважала найефективнішими для досягнення цілей, встановлювала цільові значення і контрольні показники, обирала інструменти із запропонованого набору, показувала розподіл фінансових ресурсів на заходи пропорційно встановленим цілям. Стратегічні плани спираються на оцінки за допомогою SWOT-аналізу (ідентифікація сильних сторін і можливостей, слабких сторін і загроз). Кожен НСП був схвалений Єврокомісією, щоб гарантувати узгодженість з європейськими цілями.

Для моніторингу виконання НСП країни готуватимуть річні звіти за системою показників, узгоджених на рівні ЄС. У разі виявлення більш як 25 % відхилень Єврокомісія може вимагати від країни підготувати план дій із заходами виправлення ситуації. Система винагороди за ефективність у напрямі охорони довкілля й клімату передбачає, що країни-члени, які досягнуть своїх цілей, отримають «бонус» у розмірі 5 % від виділених їм фондів на сільський розвиток на 2027 р. Через російську агресію проти України і зростання цін на агропродовольство держави мали передбачити у своїх стратегічних планах САП також заходи для підвищення стійкості агросектору з метою гарантування продовольчої безпеки, що включає зниження залежності від синтетичних добрив і збільшення виробництва відновлюваної енергії.

Екосхеми, які країни визначили у своїх НСП САП, налічують понад 160 од. і стосуються збереження ґрунту, управління поживними речовинами в ґрунті, органічного землеробства, захисту біорізноманіття, розширення постійних пасовищ, водно-болотних угідь, посівів проміжних культур, точного землеробства, обмеження ерозії ґрунту, покращення управління водними ресурсами, утримання якості пасовищ, залісення тощо. Кліматодружні екосхеми включають закладення живоплотів або насадження дерев, вирощування бобових культур, використання покровних культур, утримання торфовищ, лісонасадження. Практики від-

новлення ґрунтів за допомогою регенеративних методів (посадки покривних і багаторічних культур, припинення вирощування монокультур) допомагають утримати в ґрунті й зелених насадженнях вуглець, а отже, знизити викиди двоокису вуглецю в атмосферу. При агролісівництві (окремі дерева чи їх ряди на полях, у тіні краще ростуть сільгоспкультури, ґрунт захищено від висихання і ерозії, зберігається біорізноманіття) теж уловлюється вуглець. До 2025 р. половина європейських фермерів перейдуть на агролісівництво. Землекористувачів заохочують накопичувати вуглець у ґрунті й біомасі; для цього планується адаптувати 35 % сільгоспугідь ЄС. Також зростає рівень підтримки вирощування білкових / бобових культур на 25 % порівняно з 2022 р., що допоможе зменшити залежність фермерів від імпорту і використання добрив.

Нова зелена архітектура САП ЄС у 2023—2027 рр. має потенціал для озеленення аграрної практики, зважаючи на вищі вимоги щодо екологічних і кліматичних заходів, проте це залежатиме від упровадження розроблених НСП країнами-членами. Гарантії їх упровадження, як вважають експерти, невисокі (зокрема, моніторинг і контроль), потрібна більша підзвітність; важко оцінити інтеграцію екологічних цілей у НСП і притягнути країни до відповідальності, якщо вони сформульовані не чітко. За оцінками європейських екологічних неурядових організацій, із 166 проаналізованих екосхем, включених у НСП, лише 19 % можуть досягти заявлених екологічних цілей, 40 % вимагатимуть значних покращень, щоб бути ефективними, а 41 % узагалі не узгоджені з цілями⁴.

Щодо децентралізації з розробленням НСП САП, то ряд дослідників визнають, що посилення ролі країн-членів є послабленням спільної політики, яка гарантувала хоча б мінімальні екологічні стандарти. Це пов'язано з відмінностями між країнами щодо визнання ролі сільського господарства та його екологічних проблем, вимогою країн до підвищення незалежності й відповідальності (субсидіарність). Відхід від наднаціоналізму пояснюють новим поняттям «новий міжурядовий механізм».

ФІНАНСУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗАХОДІВ У РАМКАХ САП ЄС

Фінансування САП у 2023—2027 рр. у розмірі 264 млрд євро плюс додаткове національне співфінансування забезпечать загальний бюджет на рівні 307 млрд євро⁵, що є вагомою підтримкою європейських фермерів у переході до сталого (збалансованого) і стійкого до впливів аграрно-

⁴ Will CAP eco-schemes be worth their name? WWF, European Environmental Bureau, Bird Life Europe, November 2021. URL: <https://www.birdlife.org/wp-content/uploads/2021/11/CAP-report-eco-schemes-assessment-Nov2021.pdf>

⁵ Набула чинності нова спільна сільськогосподарська політика ЄС. *DIA*. 2023. 05 січ. URL: <https://dia.dp.gov.ua/nabula-chinnosti-nova-spilna-silskogospodarska-politika-yes/> (дата звернення: 06.01.2023).

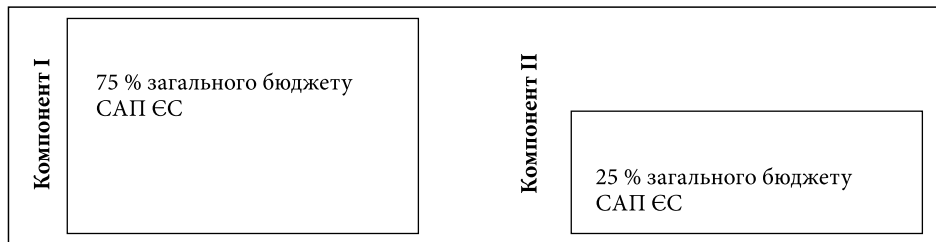

Рис. 2. Частки фінансування Компонентів I і II в рамках САП ЄС
Джерело: побудовано авторками.

го сектору. Частка національного внеску країн у фінансування САП сягає, за розрахунками, близько 12 %.

Превалювання в розподілі коштів САП Компонента I (підтримка базового доходу для сталого розвитку у вигляді прямих платежів на 1 га угідь, підтримка добровільних екосхем), який становить приблизно 75 % порівняно з 25 % Компонента II (підтримка сільського розвитку), демонструє переважне направлення коштів САП на підтримання доходу фермерів (рис. 2). Слід зазначити, що підтримка в рамках Компонента II САП теж значною мірою спрямовується на агроекологічні й кліматичні заходи.

З огляду на це, деякі дослідники стверджують, що в програмному періоді 2023—2027 рр., як і в попередній період, ієрархія цілей залишається фундаментально незмінною: 1) економічні, 2) екологічні, 3) соціальні. І хоча прямі виплати фермерам на 1 га в рамках САП мають на меті соціально-економічну ціль — підтримку доходів фермерів, дехто асоціює їх з економічними, оскільки вони запроваджені (з початку 2000-х років) на зміну суто економічним платежам — залежно від виду й обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Останній вид підтримки був визначений СОТ як такий, що спотворює ринок і віднесений до небажаної «червоної скриньки». Таким чином, запроваджені прямі платежі, зважаючи на непередбачуваність попиту і нестабільність цін, що впливає на доходи фермерів, є приблизно на 40 % нижчими, ніж у інших секторах, і спрямовані на підтримку стабільних доходів фермерів для сталого господарювання.

Підтримка базового доходу в Регламенті (ЄС) № 2021/2115 подається ширше: у ст. 21 записано, що держави-члени забезпечують підтримку сталого розвитку базовим доходом. Отже, підтримка доходу фермерів реалізує соціально-економічно-екологічну ціль так би мовити «у пакеті», оскільки її виплачують фермерам за умови дотримання ними екообумовленості, тобто вимог щодо ведення господарства і стандартів доброго стану сільського господарства і довкілля (GAEC). Планується, що частка пов'язаних з цілями сталого розвитку платежів у 2026 р. сягне 85 %. Разом з тим є пропозиції, щоб прямі виплати сільгоспвиробникам поступово переходили суто на екологічні виплати вже в поточному періоді, найпізніше — з 2027 р., щоб кошти надавалися в рамках САП для сус-

пільних послуг, особливо для органічного землеробства і заходів щодо захисту клімату⁶.

У стратегічних планах САП у 2023—2027 рр. близько 90 млрд євро передбачено направити на забезпечення впровадження еколого-кліматичних заходів (щодо клімату, води, ґрунту, повітря, біорізноманіття, добробуту тварин, для заохочення практик, які виходять за межі обов'язкових умов). Примітно, що такий обсяг фінансування є майже порівняним з прогнозованим для цілей сільського розвитку. Це засвідчує посилення важливості підтримки еколого-кліматичного вектора САП ЄС.

Переходу до екологічно більш ефективної політики в межах САП ЄС також сприятимуть такі нові підходи у фінансуванні:

- направлення, як мінімум, 25 % асигнувань на прямі платежі саме на виплати фермерам за участь у екосхемах;
- бронювання 30 % коштів Компонента II на агроекологічні й кліматичні заходи;
- країнам-членам надано можливість перераховувати кошти — до 15 % асигнувань — між прямими виплатами (Компонент I) і розвитком сільських територій (Компонент II), а також передавати додатково 15 % на кліматичні й екологічні заходи.

Таким чином, еколого-кліматичні пріоритети є основним елементом багатофункціональної парадигми сільського господарства, яка легітимізує фінансову підтримку сільгоспвиробників. Хоча багато критиків стверджують, що багатофункціональність сільського господарства лише «димова завіса» для продовження субсидування європейського сільського господарства і ведуть мову про екологічний протекціонізм (використання екології як аргументу для обмеження торгівлі й нетарифних заходів). Прогнозуючи негативний ефект від упровадження ЄЗК, зокрема стратегії «Від ферми до виделки», у вигляді зниження в ЄС сільгоспвиробництва на 10 % і зростання імпорту з «третьох» країн, деякі експерти пропонують ввести так звані «дзеркальні положення». Ідеться про запровадження агроекологічних вимог до продукції, що розміщується на ринку ЄС, про зрівняння вимог до імпортованих агропродовольчих товарів з високими стандартами ЄС, щоб мінімізувати ризик збезлісення в країнах-експортерах через розширення сільгоспугідь, стимулювати агроекологічний перехід, активізувати розвиток вуглецевого сільського господарства. У 2021 р. обговорювалося включення до переліку таких товарів яловичини, сої, пальмового масла, какао і кави. В ЄС законодавчо введено вимоги до сталості імпортованої сільгоспсировини для виробництва біопалива.

У цілому в ЄС витрати на охорону довкілля залишаються незмінними протягом багатьох років — близько 2 % ВВП. У 2021 р. обсяг ВВП ЄС сягав

⁶ Liste P. Gemeinsame Agrarpolitik. Özdemir hält Direktzahlungen für Auslaufmodell. *Wochenblatt*. 2023. Jan 20. URL: <https://www.wochenblatt.com/landwirtschaft/agrarpolitik/oezdemir-haelt-direktzahlungen-fuer-auslaufmodell-13287140.html> (дата звернення: 22.03.2023).

17 177 млрд дол., отже, за нашими розрахунками, на охорону довкілля щороку витрачається в середньому 343,5 млрд дол. Невиконання екологічного законодавства коштує економіці ЄС приблизно 55 млрд євро щороку у вигляді витрат на охорону здоров'я і прямих витрат на довкілля, як зазначається у Рішенні ЄС⁷.

В оновленій САП базова підтримка доходу фермерів на 2023 р. становить приблизно 156 євро / га. Екосхеми передбачають такі ставки фінансування: за землю під паром (залишену для відновлення на певний період) до 1 %, понад 4 % обов'язкового відведення під пар згідно з посиленою умовленістю — 1300 євро / га, до 2 % — 500, до 3% — 300 євро / га. Для лісистих площ агролісомеліоративних систем виплачуються 60 євро / га, для фруктових порід — 40 євро / га⁸. За участь у екосхемах підтримка фермерів здійснюється на кожен гектар задіяних угідь, голову худоби або у вигляді компенсації понесених витрат.

В Україні часто оперують розміром високих прямих виплат європейським фермерам на 1 га в рамках САП, відкидаючи екологічну умовленість надання цих виплат. Стверджується, що український бізнес активно підтримує ідею зеленого відновлення як одного з компонентів сталого економічного розвитку, «але не за рахунок збільшення регуляцій, дозволів, податків, перекладення відповідальності, перевірок, а за рахунок, як і в ЄС, фінансових стимулів, грантів, спільних з державою проєктів»⁹. Однак виплати на підтримку фермерів у рамках САП ЄС здійснюються за умови дотримання доволі складних вимог при господарюванні, у тому числі екологічних, і жорстко контролюються; у випадку ж їх порушення застосовуються штрафні санкції, аж до позбавлення підтримки. Це часто викликає протести європейських фермерів. На нашу думку, українські аграрії будуть не готовими до цих вимог господарювання.

⁷ Decision (EU) 2022/591 of the European Parliament and of the Council of 6 April 2022 on a General Union Environment Action Programme to 2030. *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022D0591>

⁸ Fry J. Direktzahlungen 2023: So viel Geld erhalten Landwirte. *Agrarheute*. 2022. Dec 31. URL: https://www.agrarheute.com/pflanze/direktzahlungen-2023-so-viel-geld-erhalten-landwirte-601548?utm_campaign=ah-sa-nl&utm_source=ah-nl&utm_medium=newsletter-link&utm_term=2023-01-07&fbclid=IwAR0V16xVPfhRJAaP5Y0jLtOhgnbdnZY3rEUG0y6-nmvWAE4BsH_ErSI-RMw (дата звернення: 02.01.2023).

⁹ Українська громадськість запропонувала 2 моделі «зеленого» відновлення після війни. *Екополітика*. 2022. 16 вер. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ukrainska-gromadskist-zaproponovala-2-modeli-zelenogo-vidnovlennya-pislya-vijni/> (дата звернення: 18.10.2022).

РОЗБУДОВА ЗЕЛЕНОЇ АРХІТЕКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ І ПРАКТИКИ ПРИ ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ

Єврокомісія в аналітичному звіті (від лютого 2023 р.) щодо спроможності України виконувати зобов'язання членства в ЄС оцінила адаптацію національного законодавства до права ЄС за кластером 4 ««Зелений» порядок денний і стала конективність» за найнижчим балом — 1 з можливих 5, тобто як початковий рівень підготовки¹⁰. Таку саму найнижчу оцінку отримано за сферою сільське господарство, кластер 5 «Ресурси, сільське господарство та згуртування». У рейтингу ООН щодо готовності до зеленого переходу у 2023 р. Україна за рівнем використання зелених технологій посіла 58-ме місце (зі 166 країн), втративши п'ять позицій порівняно з 2021 р. Дещо кращою є ситуація з навичками, дослідженнями і розробками, проте гіршою — з інформаційно-комунікаційними технологіями і найгіршою — з фінансами (114-те місце). За рік війни, за підсумками 2022 р., Україна опустилася на 71-ше місце серед 113 країн світу в рейтингу Глобального індексу продовольчої безпеки (у 2021 р. була на 58-му місці). При цьому найгіршим стан української продовольчої безпеки виявився за критерієм «сталій розвиток та адаптація» (43,5 зі 100 балів, або 94-те місце, тоді як у 2021 р. перебувала на 56-му), що свідчить про посилення проблем з доступом і управлінням водними та іншими природними ресурсами, управлінням ризиками стихійних лих, про низький ступінь політичних зобов'язань у цій сфері. Це говорить про вразливість агровиробничих ресурсів і подальшого розвитку галузі, яка зазнала великої шкоди і збитків через війну.

Для виваженої зеленої перебудови національного сільського господарства необхідно вже сьогодні розпочинати розбудову, відповідно до засад ЄЗК і САП ЄС, зеленої архітектури з її елементами — політикою, інструментами, інституціями. Основними заходами на цьому шляху є такі.

1. Удосконалити національну аграрну політику з позиції сталого розвитку, зеленого курсу і зеленої архітектури. До кінця 2022 р. діяла «Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року». У 2022 р. розроблено стратегічний документ «Нова аграрна політика» (у рамках діяльності Національної ради з відновлення України від наслідків війни). Ухвалено ряд актів, у яких імплементовано окремі положення Європейського зеленого курсу і САП ЄС, проте доцільно мати єдиний документ (можливо, кодекс) аграрної політики, який включатиме чіткі екологічні й кліматичні напрями галузевого

¹⁰ Commission staff working document. Analytical Report following the Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. Brussels, 2023. 67 p. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-02/SWD_2023_30_Ukraine.pdf

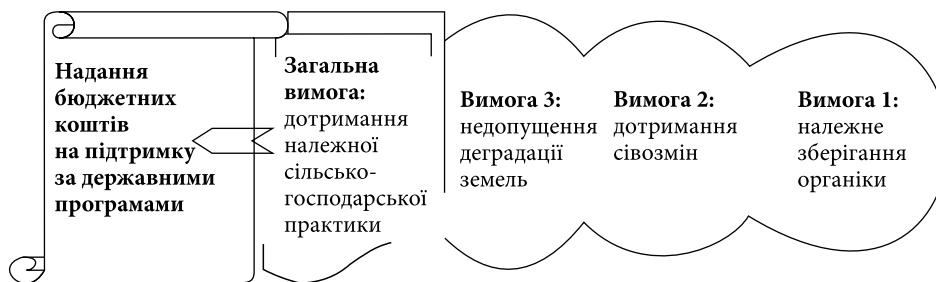

Рис. 3. Схема екообумовленості надання державної підтримки вітчизняним сільгоспвиробникам у рамках державних програм
Джерело: розроблено і побудовано авторками.

розвитку. Слід покращити узгодження національного законодавства з нормативно-правовою базою ЄС (*acquis*) у сфері сільського господарства і довкілля, що визначає прогрес на шляху євроінтеграції. Угода про асоціацію між Україною та ЄС не покриває всіх вимог, що ставитимуться до України в процесі вступу, тому імплементація засад і зеленої архітектури САП ЄС у національну аграрну політику і практику наразі є особливо актуальною. Набуття Україною статусу кандидата в члени ЄС у червні 2022 р. має активізувати зусилля, незважаючи на складні обставини війни і повоєнного періоду.

2. Важливо збалансувати продуктивізм і зелений курс при повоєнному відновленні. Сільське господарство має підвищити продуктивність (оскільки значна частина земель через мінування, пошкодження, забруднення не може використовуватися для виробництва агропродовольства), причому зробити це слід екологічно безпечним способом, не допустивши у відповідь на війну контрзаходів у сфері екології. Послаблення екологічних вимог для збільшення виробництва в повоєнний період може поставити під загрозу сталість (довготривалу життєздатність) національного аграрного розвитку. Доцільно зближувати позиції сільського господарства і довкілля як компліментарних (взаємодоповнюючих) сфер. Отже, екообумовленість, екосхеми і агроекологічні заходи є необхідними елементами зеленої архітектури відновлення сільського господарства. За агроекологічного вектора розвитку національне сільське господарство спроможне задовольняти внутрішні й зовнішні потреби в агропродовольстві.

3. Упровадити екообумовленість надання бюджетних коштів на підтримку вітчизняним сільгоспвиробникам («дотримуєшся вимог екології → отримуєш бюджетні кошти»), що відповідатиме зеленій архітектурі САП ЄС. Унормувати, що лише за умови дотримання встановлених базових агроекологічних вимог сільгоспвиробникам надаватиметься бюджетна підтримка за будь-якими державними програмами (рис. 3), а при недотриманні — сільгоспвиробників позбавлятимуть бюджетної допомоги. Це має стосуватися всіх державних програм, а не суто агро-

екологічного спрямування, у тому числі програм здешевлення кредитів для сільгоспвиробників, підтримки розвитку галузі тваринництва, придбання техніки, прямих виплат на 1 га угідь. Наразі ніякий вид підтримки сільгоспвиробників в Україні не пов'язується з екологічними вимогами і цілями сталого розвитку. Доцільно розробити законодавчо-нормативний документ з базовими екологічними вимогами і правилами належної практики сільського господарства, що виступатиме як регулюючий для виробників, що претендують на отримання підтримки за державними програмами.

4. Виокремити агроекологічну й кліматичну підтримку сільгоспвиробників у окремий напрям державної підтримки з направленням, припустимо, для початку 10 % виділеної загальної суми для сільського господарства суто на підтримку еколого-кліматичних заходів у повоєнний період. З часом можна підвищити частку фінансування цих заходів до третини аграрного бюджету, що відповідатиме рівню ЄС з фінансування відповідних завдань Європейського зеленого курсу в рамках бюджету ЄС у 2021—2027 рр. Стимулювати участь сільгоспвиробників у спеціальних екосхемах, агроекологічних і кліматичних схемах, що відповідало б сучасним елементам зеленої архітектури САП ЄС.

5. Започаткувати розробку національного стратегічного плану відповідно до керівних засад САП ЄС, аналогічно розробленим НСП країнами-членами в рамках САП на 2023—2027 рр. Це буде ініціатива раннього підключення України до новації САП, і на розроблений НСП України добре б отримати схвалення Єврокомісії. Для напрацювання практики визначення національних пріоритетів, розроблення і відбору ефективних екосхем у НСП буде потрібен певний час, і цей процес в Україні відбувався б практично паралельно з країнами — членами ЄС. Пропоновані екосхеми, які доцільно включити до НСП України і які відповідатимуть європейським, можуть бути такими: 1) зменшення сільськогосподарської освоєності (на 5 %) і розораності (на 10 %) шляхом вилучення з інтенсивного обробітку деградованих і малопродуктивних земель та їх відведення під консервацію із залуженням і залісненням, утримання постійних пасовищ, виділення для екологічних цілей; 2) спосіб ведення тваринництва, за якого сільгоспвиробник матиме від 0,5 до 1,5 умовної голови на 1 га угідь; 3) відбір проб ґрунту і проведення вапнування згідно з рекомендаціями щодо аналізу ґрунту; 4) вирощування проміжної культури, коли засіюються, скажімо, 20 % земельної площі квасолею, горохом, вівсом чи комбінацією цих культур тощо. Започаткування державної підтримки для стимулювання добровільної участі вітчизняних сільгоспвиробників у екосхемах стало б новим видом діяльності й джерелом доходу для них, що важливо за обмеженості ресурсів для відновлення господарств після війни. Для просування екосхем та інших елементів зеленої архітектури Україна і українські аграрії можуть отримати фінансову підтримку ЄС і країн-партнерів.

6. Дотримуватися зеленого курсу аграрного розвитку для максимального використання нинішнього кредиту довіри до України через неспровоковану агресію проти нації і вигід агроекологічного іміджу, що дозволить залучати фінансову підтримку світової спільноти для відновлення. Можна очікувати надання фінансових ресурсів від міжнародних організацій, банків, країн-партнерів у вигляді пільгового кредитування, грантової підтримки для впровадження еколого-кліматичних стандартів ЄС. Деякі специфічними інструментами підтримки аграрного сектору зокрема і України в цілому могли б стати такі: держави і приватні компанії інших країн витрачали б 5—10 % їх аграрного бюджету на закупівлю екологічного продовольства в Україні, тобто домовитися про «екологічний своп», коли б Україні реструктуризували зовнішній державний борг з умовою не повертати частину коштів кредитору, а направити їх на зелені заходи, зокрема, і в агросекторі, тощо.

ВИСНОВКИ

Оновлена зелена архітектура САП ЄС у 2023—2027 рр. посилює комплексність — подолання розриву і ще більше відновлення доповнюваності, взаємозв'язку між сільським господарством і довкіллям — за рахунок введення посиленої обумовленості, екологосхем, агроекологічних і кліматичних заходів. В Україні, поряд з нагальними потребами післявоєнного відновлення аграрного сектору, актуалізується необхідність розбудови національної зеленої архітектури аграрного розвитку — політики, інструментів, інституцій, практик господарювання — як системи з цільовою логікою, узгодженістю елементів, порядком застосування за зразком реформованої САП ЄС, щоб відповідати міжнародним і європейським орієнтирам сучасного розвитку й адаптуватися до викликів агропродовольчій системі. Така розбудова зеленої архітектури буде елементом позиціонування агроекологічного іміджу держави, яка продукує якісне агропродовольство для українців, європейців та інших громадян світу. Посідаючи перше місце за масштабом продуктивних земель, які придатні не лише для виробництва агропродовольства, а й для енергії сонця, вітру, біомаси, Україна здатна задовольняти потреби імпорту сталого агропродовольства, сталої енергії, чим покращить баланс у Євросоюзі на користь сталості. Україна несе відповідальність за впровадження цивілізаційних завдань сталого аграрного розвитку для довгострокового і життєзабезпечувального прогресу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Геєць В.М. До питання теорії і практики політики соціальної якості в повоєнній Україні. *Економіка України*. 2023. № 4. С. 3—22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.003>

2. Молдаван Л.В. Конфліктність у взаємодії економіки і природи та роль агро-екології як важливого способу її упередження. *Економіка України*. 2022. № 2. С. 75—90. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.02.075>
3. Веклич О.О. Концептуальна модель платежів за екосистемні блага: науковий пошук нових інструментів екологічної компенсації у повоєнний період. *Економіка України*. 2023. № 3. С. 73—90. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.03.073>
4. Barral S., Detang-Dessendre C. Reforming the Common Agricultural Policy (2023—2027): multidisciplinary views. *Review of Agricultural, Food and Environmental Studies*. 2023. Vol. 104. P. 47—50. <https://doi.org/10.1007/s41130-023-00191-9>
5. Старікова Л. Спільна аграрна політика ЄС і завдання України в контексті євроінтеграції (план наближення політик і гармонізації законодавства). Київ, Німецько-український агрополітичний діалог; Аграрний союз України, 2022. 32 с.
6. Попова О.Л. Нові пріоритети Спільної аграрної політики ЄС на 2014—2020 роки: стратегічні орієнтири для розвитку агросфери України. *Економіка АПК*. 2013. № 12. С. 89—96. URL: http://eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/13_12_89-96.pdf
7. Попова О.Л. Новації Спільної аграрної політики ЄС у програмному періоді 2021—2027 рр. *Економіка України*. 2020. № 6. С. 83—95. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.06.083>
8. Rac I., Erjavec K., Erjavec E. Does the proposed CAP reform allow for a paradigm shift towards a greener policy? *Spanish Journal of Agricultural Research*. 2020. Vol. 18. No. 3. <https://doi.org/10.5424/sjar/2020183-16447>

Надійшла 02.06.2023

Прорецензована 03.07.2023

Доопрацьована 11.07.2023

Підписана до друку 17.07.2023

REFERENCES

1. Heyets V. On the question of theory and practice of social quality policy in post-war Ukraine. *Economy of Ukraine*, 2023, No. 4, pp. 3-22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.003> [in Ukrainian].
2. Moldavan L. Conflict in the interaction of economy and nature and the role of agroecology as an important way to prevent it. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 2, pp. 75-90. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.02.075> [in Ukrainian].
3. Veklych O. A conceptual model of payments for ecosystem benefits: a scientific search for new tools of environmental compensation in the post-war period. *Economy of Ukraine*, 2023, No. 3, pp. 73-90. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.03.073> [in Ukrainian].
4. Barral S., Detang-Dessendre C. Reforming the common agricultural policy (2023—2027): multidisciplinary views. *Review of Agricultural, Food and Environmental Studies*, 2023, Vol. 104. pp. 47-50. <https://doi.org/10.1007/s41130-023-00191-9>
5. Starikova L. Common agricultural policy of the EU and the tasks of Ukraine in the context of European integration (plan for convergence of policies and harmonization of legislation). Kyiv, 2022. 32 p. [in Ukrainian].

6. Popova O. New priorities of the Common Agricultural Policy for 2014-2020: strategic objectives for the development of Ukraine's agrarian sector. *The Economy of Agro-Industrial Complex*, 2013, No. 12, pp. 89-96. URL: http://eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/13_12_89-96.pdf [in Ukrainian].
7. Popova O. Innovations of the common agricultural policy of the EU for the period of 2021—2027. *Economy of Ukraine*, 2020, No. 6, pp. 83-95. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.06.083> [in Ukrainian].
8. Rac I., Erjavec K., Erjavec E. Does the proposed CAP reform allow for a paradigm shift towards a greener policy? *Spanish Journal of Agricultural Research*, 2020, Vol. 18, No. 3. <https://doi.org/10.5424/sjar/2020183-16447>

Received on June 2, 2023

Reviewed on July 3, 2023

Revised on July 11, 2023

Signed for printing on July 17, 2023

Olha Popova, Dr. Sci. (Econ.),
Chief Research Fellow of Department of Forms and Methods
of Management in the Agro-Food Complex
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
26, Panasa Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine
Liubov Pankratova, PhD (Econ.), Lecturer, Assoc. Prof
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
15, Heroiiv Oborony St., Kyiv, 03041, Ukraine

GREEN ARCHITECTURE OF CAP OF THE EU:
LANDMARKS FOR DEVELOPMENT DURING
THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE

Such a new concept in the Ukrainian scientific space as “green architecture of agrarian development” has been revealed, which is a complex of agroecological and climate policies, instruments, institutions, management practices, regulation, and agriculture management. The innovations of the green architecture of the reformed CAP of the EU in the program period of 2023—2027 were studied, namely: increased stipulation of financial support for farmers on their compliance with basic ecological and climate standards of management, voluntary participation in eco-schemes, decentralization of strategic planning with the development of national CAP plans by member countries following the target guidelines of the EU and taking into account the specifics of agriculture in the countries. The tools for the implementation of innovations are summarized: administration and stimulation, financial support for the basic income of farmers for sustainable development “in a package” with compliance with environmental requirements, in particular, and rewards for the implementation of environmental and climate actions. Proposals for the development of the green architecture of the national agricultural policy and practice during the post-war reconstruction, taking into account the innovations of CAP of the EU, are substantiated, i.e., the improvement of the national agricultural policy from the standpoint of ensuring sustainable development, balancing productivism and the green course, implementing the eco-conditionality of providing budget funds to support agricultural producers under any state

programs, the initiation of the development of a national strategic plan following the guidelines of CAP of the EU, compliance with the green course of agricultural development, which will allow attracting financial support from the world community for recovery. Since ecological and climatic priorities are the main element of the modern multifunctional paradigm of agricultural development, which legitimizes the financial support of agricultural producers, it is necessary to introduce the principles of the EGD and CAP of the EU into agricultural policy and practice as soon as possible, as well as to improve the level of competence and readiness of domestic farmers to implement ecological — climate measures in Ukraine.

Keywords: *green architecture; CAP of the EU component; environmental and climate standards; increased stipulation; eco-schemes; national strategic CAP plans.*